

ÖZGÜRLÜK VE BARIŞA ÇAĞRI

STEFAN ZWEİG VE ESERİ *DÜNÜN DÜNYASI* ÜZERİNE

Doç.Dr.Gülperi Sert

Özet

Bu çalışmada gençliği I. Dünya Savaşı'na, orta yaşlılığı II. Dünya Savaşı'nın ilk yıllarına rastlayan yüzyıl dönümü yazarlarından Yahudi asıllı Viyanalı yazar Stefan Zweig'in (1881-1942) kısaca edebiyat dünyasındaki yerine değinilecek, Hitler'in iktidara geldikten hemen sonra başlattığı Yahudi kıyımından kaçarak sığındığı Brezilya'da sürgündeyken yazdığı, anılarından oluşan ve kendi kuşağının yaşadıklarını anlattığı, bir roman kadar sürükleyici olan *Dünün Dünyası, Bir Avrupalının Anıları* adlı eseri tanıtılacak ve günümüzle olan paralellikleri incelenecektir. Zweig'in 19. yüzyıl sonu, 20 yüzyıl başındaki Avrupa'nın düşün dünyasını, sosyal, kültürel hayatını, sanat yaşamını anlattığı, eğitim sistemini ve ahlak anlayışını eleştirdiği, uzun süren barış döneminin ardından patlak veren I. Dünya Savaşı'nın psikolojik boyutunu, 1924-1934 yılları arasındaki sakin dönemi, sonrasında İtalya'da başlayan faşist hareketi, Almanya'da nazizmin ortaya çıkışını, Hitler Almanya'sını, Hitler'in Yahudilere karşı uyguladığı insanlık dışı davranışları, tüm Avrupa'yı ele geçirme çabasını ve II. Dünya Savaşı'nın ayak seslerini anlattığı ve bu nedenle bir çağ belgeseli olan ve günümüze dair önemli dersler çıkarabileceğimiz bir eseri okura tanıtmak bu çalışmanın başlıca amacıdır.

Anahtar sözcükler: Stefan Zweig, Dünün Dünyası.

Abstract

This study briefly deals with the life of the Jewish-originated Austrian writer Stefan Zweig (1881 – 1942) in the world of literature, whose youth coincided with the First World War and middle ages with the first years of the Second World War and reviews his book entitled *Dünün Dünyası, Bir Avrupalının Anıları* (*The World of Yesterday*), an autobiography that is gripping like a novel, which Zweig wrote when he was in exile in Brazil, where he took shelter on his escape from the Jewish Holocaust that Hitler started right after he came to power. The book, in which Zweig relates his memoirs and what his generation went through, will also be assessed in terms of its parallelisms with the present. This is a work in which Zweig depicted the late 19th and early 20th century European thought and art, its social and cultural life, and criticized its educational system and understanding of morality. In this work, Zweig also displayed the psychological aspect of the First World War that broke out after a long period of peace, the time of serenity between 1924 and 1934 that was followed by the fascist movement in Italy, the rise of nazism in Germany, Hitler's Germany, the inhuman treatment Hitler put into force against the Jews and his ambition to seize all of Europe, and the footsteps of the Second World War. Thus, introducing this work to the readers, the documentary of an age from which we can deduce important lessons about the present, is the main purpose of this study.

Key Words: Stefan Zweig, The World of Yesterday.

Bir birey olarak insan, sadece kendi hayatını değil, bilerek ya da bilmeyerek ait olduğu çağın ve kuşağın hayatını da yaşar.

Thomas Mann, 'Büyülü Dağ'

Avusturya edebiyatı, kültürü ve düşün dünyası denince akla ilk gelen isimlerden biri olan Stefan Zweig'ın yazın dünyasındaki ünü dünyanın öbür ucuna kadar ulaşmıştır. Fransız ve İngiliz yazınıyla karşılaştırıldığında, Alman yazınının oldukça az ilgi görmesi göz önünde bulundurulduğunda Zweig'ın eserlerinin değeri açıkça ortaya çıkmaktadır. Çağdaşlarının Zweig hakkında söyledikleri kanımca onun yazın dünyasındaki yerini ve kişiliğini en iyi tanımlamaktadır. Örneğin Thomas Mann onun için şöyle der: “Dünya çapında ünlü olmayı hak etmişti ve bu çok yetenekli insanın, dönemin ağır baskısı altında psikolojik yönden direnme gücünün kırılması çok üzücü. Onda beğendiğim şey, tarihsel dönem ve kişilikleri anlatmadaki ustalığıdır.”¹ Gorki ise “Sanıyorum ondan önce başka hiç kimse, böylesine etkili, böylesine şaşırtıcı bir yumuşaklıkla, insana sevgiyi anlatmadı”² der. Önce hocası sonra dostu olan ve Zweig'ın, incelediğimiz bu eserinde çalışmalarına ve insancıl yönüne yer verdiği Sigmund Freud ise ona yazdığı bir mektupta şunları söyler: “Yapıtlarınız içinde severek okuduğum *Jeremias* ve *Karışık Duygular*'da üstün değerlere sahip insanın iç dünyasının derinliğini nasıl zevkle okuduğumu, bazı antik heykellerin gövdelerini saran şeffaf elbiseler gibi düşünceye şekil veren ustalıklı dilinize nasıl hayran olduğumu size söylemek benim için bir gereksinim.”³

Yirminci yüzyılın ender yetiştirdiği entelektüellerden biri olan Zweig daha okul yıllarındayken edebiyat, sanat, tiyatro ve müziğe ilgi duymuş, yazın hayatına lise yıllarında yazdığı şiirlerle başlamış, bunu Viyana'nın en büyük gazetelerinden biri olan Neue Freie Presse'nin edebiyat sayfalarındaki yazılar izlemiştir. Sonrasında Beaudelaire ve Verlaine'den çeviriler yapan Zweig, öldüğünde arkasında sayısız öykü, 400-500 şiir, novellalar, biri tamamlanmış, ikisi yarım kalmış üç roman, biyografiler, monografiler, denemeler, tiyatro eserleri, menkıbeler ve bir libretto bırakmıştır.

¹ Thomas Mann: Stefan Zweig' Anma Konuşması. “Aufbau”, New York., 1942, s.47. Alıntılayan Hartmut Müller. Stefan Zweig. Türkçeye Çeviren: Mahmure Kahraman. Kavram Yayınları. İstanbul. 2000. s.8.

² Stefan Zweig öykülerinin Rusça baskısına önsöz, Müller , s.120.

³ Sigmund Freud. Stefan Zweig'a yazdığı mektup (1931). Alıntılayan Hartmut Müller, s.120.

Zweig'in hemen hemen tüm eserlerinde, içinde yaşadığı kültürü dışa yansıtma, uluslar üstü Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan bir Avrupalı bilinci yaratma çabası görülmektedir. En çok ilgisini çeken konu "yenilenlerin ruhsal üstünlük sorunsalı" olmuştur. Zweig'in yazının temelini, gücün her biçiminin insanda yarattığı katılığı, her zaferin ulusların ruhunda neden olduğu donukluğu göstermek, bunun karşına insanın içini oyan, ruhunu acıtan ve yaran yenilginin gücünü koymak, oluşturmuştur.

Otuzlu ve yirmili yıllarda dünyanın en çok okunan yazarlarından biri olan, yapıtları elliye aşkın dile çevrilen ve milyonlar satan, yirmi otuz bin mektupla yüzyılın en sık mektuplaşan yazarlarından biri olan Zweig'in eserleri bugün de değerinden hiçbir şey kaybetmemiştir; tiyatro yapıtları defalarca sahnelenmiş, şiirleri bestelenmiş, novellaları romanlar kadar büyük başarılar elde etmiş, sahneye konmuş, filmi çekilmiştir.

1933 öncesi ve sonrasındaki birçok burjuva aydını gibi politikanın dışında kalmaya özen gösteren, politikayla eş gördüğü dogmadan hiç hoşlanmayan, hayatında bir kez bile oy kullanmayan Zweig her türlü fikir çatışması ve saldırıdan, bir şeylerin baskıyla kabul ettirilmesinden, politik kavgalarda açıkça taraf tutulmasından her zaman uzak duran biriydi. Son derece duyarlı, uyumsuzlukları dengeleyen barışsever doğasıyla tüm kültürlerle açık olan, farklı dünya görüşlerine saygı duyan, yüreği birleşik bir Avrupa kültürü için çarpan, kendini bir Avrupalı, bir dünya vatandaşı olarak gören Zweig tüm yaşamını düşünsel bir Avrupa birliğinin gerçekleşmesine, dünya kardeşliğine adanmış bir aydıydı.

II. Dünya Savaşı patlak verdiği sırada İngiltere'de bulunan Zweig birçok çağdaşı gibi Hitler'in Yahudileri yok etme hırından nasibini alır. Kitapları milyonlarca okur bulduğu anadilinden uzaklaştırılır, hatta en çok okunan yabancı yazarlardan biri olduğu Fransa'da bile yasaklanır. İşte o zaman yıllar önce Paris'te karşılaştığı Dimitri Merejkovski'nin, kitaplarının Rusya'da yasaklandığını söylediğinde neler hissettiğini, bir yazar için eserlerini soluğunu kaybetmiş, değişmiş ya da değiştirilmiş

çevirilerde görmesinin ne demek olduğunu anlar. 1940 yılında dostlarının yardımlarıyla İngiliz vatandaşlığına geçer. Meslektaşlarına ihtiyaçları olduğunda sığınacak bir liman sağlayan Zweig burada olduğu dönemde birçok Yahudi'nin İngiltere'ye gelmesine yardımcı olur. Tıpkı konferans için gittiği Arjantin'de dışişleri bakanın vermek istediği birçok ödülün yerine üç Alman mültecisi için vize istemesi gibi. Ancak Hitler İngiltere'yi de tehdit etmektedir. Bir konferans daveti alan Zweig aynı yıl eşiyle birlikte Güney Amerika'ya gider. Bu onlar için dönüşü olmayan bir yolculuktur.

Sürgünde olduğu Brezilya'dayken vatanındaki insanların korkunç kaderleriyle ilgili haberler onu karamsarlığa ve umutsuzluğa iter. Altmış bir yıllık yaşamında hemen her kitabıyla büyük başarı elde eden, yaşarken ünü yakalayan ender yazarlardan biri olan Zweig, gurbetteyken yaşama gücünü çalışmalarında bulur. Kendini teselli etmek için Goethe, Homeros, Shakespeare okur. Bu arada Montaigne'in *Denemeler*'ine dalar. Etkilendiği şey Montaigne'in ölüm karşısındaki tutumu ve gönüllü ölümü en güzel ölüm olarak nitelendirmesidir. Hitler Almanya'sının ve onun müttefiklerinin dünyayı tehdit edici boyuttaki başarıları derin bir ümitsizliğe kapılmasına ve insanlığa olan inancını yitirmesine neden olur; 23 Şubat 1942'de Zweig ve ikinci eşi Elisabeth Charlotte uyku hapi içerek intihar ederler.

*Dünün Dünyası. Bir Avrupalının Anılar*⁴ (1941) Zweig'ın, özgür düşüncesine, hümanizmine, demokrasi anlayışına, zengin kültürüne hayranlık duyduğu, ancak I. ve II. Dünya Savaşlarıyla tüm değerlerini kaybettiğine tanık olduğu, düşünsel vatanım dediği Avrupa'ya bir veda türküsüdür, onun kendi kendini yok edişine yaktığı bir ağıttır. Anılardan oluşan ve roman tadında yazılmış bu eserde Zweig'ın sadece yaşamını anlattığını düşünenler büyük bir yanılığa düşerler. Çünkü zaman zaman kendi yaşamından kesitlere yer verse de Zweig kendi hayatını değil, ait olduğu

⁴ Kitabın özgün adı ve bu çalışmada kullanılan baskısı : Stefan Zweig. Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers. Fischer Taschenbuch Verlag. 1992. Bu çalışmada kitaptan yapılan alıntılar parantez içinde sayfa numarasıyla gösterilecektir.

kuşağın, yüzyıl dönümünde yaşayan, iki Dünya Savaşı'nı görmüş bir kuşağın öyküsünü anlatır, yaşadığı çağın belgeselini sunar. Yazarın kendi ağzından dinliyoruz:

“1881 yılında büyük ve güçlü bir imparatorluğun, Habsburg İmparatorluğu'nun sınırları içinde dünyaya geldim, ama onu boş yere haritada aramayın, çünkü hiçbir iz bırakmadan silinip yok oldu. Ben, iki bin yıllık bir geçmişe sahip çok uluslu bir metropol olan Viyana'da büyüdüm ve onun bir Alman eyaletine dönüştürülmesinden kısa bir süre önce, bir suçlu gibi, bir cani gibi oradan ayrılmak zorunda kaldım. (...) Yüreğimin seçtiği, gerçek vatanım dediğim Avrupa'ya, kardeş kavgasında ikinci kez intihar edercesine param parça olduğunda tamamen kaybettim. İstemediğim halde zamanın kroniğinde aklın korkunç yenilgisine, vahşetin acımasız zaferine tanık oldum; benim neslimin dışında başka hiçbir nesil, ulaştığı o yüksek manevi değerlerden böylesi bir ahlâk çöküşü yaşamamıştır.” (s.8)

Zweig'in bu eserindeki amacı, kaybolmuş bir yaşam tarzının belgeselini çıkarmak ve Avrupa uygarlığının çok şey borçlu olduğu çökmüş bir imparatorluğa tanıklık etmek, kendisi gibi masum olan bir kuşağın, yaşadığı düşüşü, kökünün nasıl kazındığını tüm derinliği ve yönleriyle göstermektir. Brezilya'da sürgündeyken yazdığı bu eseri için hafızasında kalan anılardan, yüreğinde taşıdığı acılardan başka belgesi yoktur. Eserinin girişinde söylediği şu sözler bunu teyit eder niteliktedir:

“Bence hafızamız bazı anıları rastlantısal kaydeden, bazı anıları ise rastlantısal kaybeden bir şey değildir, tam tersine onları bilinçli bir şekilde düzenleyen ve bilgece ayıklayan bir

güce sahiptir. Hayatımıza dair unuttuğumuz her şey, aslında içimizdeki bir dürtüyle çoktan unutulmaya mahkûm olmuştur. Ancak unutmak istemediğimiz şeyleri başkalarının da bilmeye hakkı vardır. İşte bu nedenle benim yerime siz konuşun, siz seçin ey anılar, karanlığın derinliklerine gömülmeden hiç olmazsa bir ayna tutun yaşamıma.” (s.13)⁵

1867 yılında kurulan ve Habsburg Hanedanı tarafından yönetilen Avusturya –Macaristan İmparatorluğu, diğer adıyla Habsburg İmparatorluğu ya da Tuna Monarşisi I. Dünya Savaşı sonunda çökmüştür. “Onun çöküşünü, toplumun çöküşü, sahip oldukları yaşam ve kültürün temelinin çöküşü olarak gören aydın ve şairlerin, kendilerini, uyum sağlayamadıkları yeni bir politik iklimin içine atılmış gibi hisseden Avusturyalı edebiyatçıların hafızalarında bir zamanların monarşisi, eskinin Avusturya’sı her zaman – hatta bugün bile – zamanın öyle su gibi akıp gitmediği, her şeyin yavaş ve huzur içinde yaşandığı, mutlu, uyum içinde bir dönem, düzenli ve masalsı bir Orta Avrupa”⁶ olarak yaşamaktadır. Bu çok uluslu, çok kültürlü imparatorluğa duyulan hayranlık birçok yazara esin kaynağı olmuştur. İmparatorluğun son yıllarını, yıkılışını, ardından gelen Nazizmi, antisemitizmi yaşayan, nefret duygularıyla dolu ırkçı, yeni bir Avrupa’nın hortladığına tanık olan bir kuşağın temsilcilerinden olan Franz Werfel, Joseph Roth ve Zweig gibi Yahudi asıllı aydınlar için geçmişte de zaman zaman antisemitik dalgalarla çalkalanan ancak yine de insanlarına mutlu ve güvenli bir dünya sunan Habsburg İmparatorluğu ideal bir vatanıdır. Ve bu vatana duyulan özlem sayısız yazarın eserinin ana teması ya da bir parçası olmuştur.⁷ Bu nedenle çocukluk ve gençlik yılları imparatorluğun son yıllarına rastlayan yüzyıl dönümü

⁵ Bu çalışmadaki tüm alıntıların çevirisi bana aittir.

⁶ Claudio Magris: Der habsburgische Mythos in der österreichischen Literatur. Paul Zsolnay Verlag, Wien 2000., s.7.

⁷ Habsburg mitosu hakkında daha geniş bilgi için bakınız, Magris.

yazarları, o dönemi bir masalmış gibi anmaktan kendilerini alamazlar.

Bu yazarlardan biri olan Zweig da atalarının yaşadığı, güven içinde yaşamının “altın çağı” diye tanımladığı o masalsi dönemi kendi kuşağının yaşadığı dönemle karşılaştırır ve aradaki büyük uçurumu gözler önüne serer.

“Şahsen ben, o tek ve hiç kuşkusuz son derece rahatsız ve tehlikeli varlığın dar mekânına sıkıştırdığımız onca değişik ve farklı olayı düşündükçe şaşırmadan edemiyorum, hele ki onları atalarımızın yaşadıklarıyla karşılaştırınca - babam veya dedem ne gördü ki? Her biri tek düze bir hayat sürdü. Baştan sona yükselişi, düşüşü, sarsıntısı ve tehlikesi olmayan bir hayat sürdü, ufak tefek gerginlikleri, fark edilmeyecek derecede az geçişleri olan bir hayat; zamanın dalgalarının onları beşikten mezara taşıdığı aynı tempoda, huzurlu ve sakin bir hayat. Onlar hep aynı ülkede, aynı kentte, hatta neredeyse hep aynı evde yaşadılar ve dış dünyada olan olayları sadece gazetelerde okudular, burunlarının dibinde yaşamadılar. Onların yaşadığı dönemde de dünyanın bir yerlerinde savaşlar olurdu, ama bugünkü savaşlarla karşılaştırıldığında bunlar küçük çatışmalardı, üstelik de sınırların çok ötesinde cereyan ederdi, top sesleri duyulmaz, en fazla da altı ay sonra biter, unutulur ve tarihin sararan yapraklarından biri haline

gelirdi, onlar da yine eski yaşamlarına aynen devam ederlerdi. Bizler ise tekrarı olmayan şeyler yaşadık, geçmişten hiçbir şey kalmadı, hiçbir şey geri gelmedi; geçmişte tarihin her bir ülkeye, her bir yüzyıla gıdım gıdım verdiği her şeyi fazlasıyla yaşamak zorunda kaldık. Bir nesil çok çok bir devrim görmüştür, bir başka nesil bir darbe yaşamıştır, bir diğeri bir savaş, bir başkası açlık, bir diğeri ülkesindeki ekonomik çöküşü ve Tanrı'nın kayırdığı bazı şanslı ülkeler ve nesiller ise bunların hiçbirini yaşamamıştır. Bugün altmış yaşında olan ve önünde yaşayacak çok az zamanı kalan bizler ise o kadar çok şey gördük, geçirdik ve yaşadık ki! (...) Ben, insanlığın gördüğü her iki büyük dünya savaşının tanığıyım, hatta onları farklı cephelerde, birini Alman cephesinde, diğeri Almanlara karşı cephede yaşamış biriyim. Savaş öncesinde bireysel özgürlüğün en yüksek basamağına çıktım ve onun her biçimini yaşadım, ama savaş sonrasında özgürlüğün, insanlığın yüzyıllardır hiç görmediğı ve yaşamadığı kadar dibe vurduğuna tanık oldum. Saygı gördüm, aşağılandım, özgürlüğü yaşadım, tutsaklığı tattım, zengin oldum, yoksul düştüm. Apokalips'in dört soluk atlısı hayatımdan dolu dizgin geçti; devrim ve açlık, devalüasyon ve terör, salgın ve sürgün; büyük

yığın ideolojilerinin büyüdüğüne ve yayıldığına tanık oldum. (...) Avrupa kültürümüzün açtığı çiçekleri zehirleyen, solduran Nasyonalizm denen o vebayı gördüm. İnsanlığın, anti-hümanizmin bilinçli ve programlı dogmalarıyla ortaya çıkan ve çoktan unutulduğu sanılan barbarlığın kucağına atılışına, düşüşüne çaresizce tanıklık ettim.”
(s.9-11)

Yazdığı her sözcükte Habsburg İmparatorluğu'na hissettiği tüm duyguları ve sevgiyi duyumsadığımız Zweig, on altı bölümden oluşan eserinin ilk sekiz bölümünde Avrupa'nın hümanizmin değerlerine bağlılığını, insan sevgisini, ulusların barış içinde yaşamalarını, Avrupalı aydınların düşünsel beraberliklerini, kısacası Avrupa'nın yükselişini, sonra gelen sekiz bölümde ise I. Dünya Savaşını, İtalya'da faşizmin, Almanya'da nazizmin doğuşunu, yükselişini, Hitler'in iktidara gelişini, dünya barışının can çekişmesini ve II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesini, bir başka deyişle Avrupa'nın çöküşünü anlatır. Ancak eser bir savaş romanı değildir. Yazar, yaşadığı çağı, o dönemde vatani saydığı Viyana, Paris, Londra ve Berlin'deki toplumsal yaşamı, insanların sorunlarını, edebiyat, sanat ve kültür yaşamını, çağın ahlak anlayışını, cinselliğe bakış açısını, siyasi yaşamı, devrin önemli siyasetçileri ve kültür sanat dünyasının ünlü ve önemli şahsiyetleriyle olan dostluklarını büyük bir nesnellikle gözler önüne serer. Doğru bildiğimizi sandığımız şeylerin yanlış, yanlış olarak gördüğümüz bazı şeylerin doğru olduğunu gösterir. Örneğin Yahudilerin genelde tüccarlığı tercih ettikleri, tipik yaşam hedeflerinin para kazanmak ve servetlerini büyütme olduğu sanılır. Oysa Zweig, Yahudilerin asıl idealinin bilinenin aksine zenginlik değil, düşün dünyasında yükselmek ve bir üst kültür düzeyine gelmek olduğunu, paranın gerçek hedefe ulaşmak için sadece bir basamak, bir araç olduğunu vurgulayarak bu konudaki önyargılarımızı sorgulamamızı sağlar.

Bir başka yerde çok uluslu imparatorluğun başkenti, her köşesinde sanatı soluyan Viyana'nın kültür yaşamını aktarır. Öyle ki "Viyana'nın büyülu havasını bu kadar güzel anlatan başka bir eser de yoktur."⁸ Viyana'da sanat ve tiyatro çok önemlidir. Kendisi de bir Viyana aşığı olan Zweig, hayatında hiç tiyatroya gitmemiş en sıradan insanların bile tiyatro aşkının inanılmaz derecede büyük olduğunu, halkın tiyatro sanatçılarını devlet büyüklerinden daha çok sevdiğini, onlara daha fazla saygı duyduğunu örneklerle anlatır. Viyana'nın kültürüne Yahudi burjuvazisinin katkılarını dile getirirken "*Dünyanın 19. yüzyılda Viyana kültürü diye algıladığı şeyin onda dokuzu Yahudilerin teşvik ettiği, beslediği, hatta onların yarattığı kültürdür*" , (s.37-38) der ve Karl Goldmark, Gustav Maler, Arnold Schönberg, Oscar Strauss, Leo Fall, Emmerich Kálmán, Hugo von Hofmannsthal, Arthur Schnitzler, Richard Beer-Hofmann, Peter Altenberg'i örnek olarak gösterir.

19. yüzyıldaki okul sistemine de değinen Zweig, kendi okul yıllarından yola çıkarak dönemin eğitim sistemini ironik bir dille eleştirir. Zweig, öğrencilerin özgür düşünmesine, kendilerini geliştirmesine fırsat vermeyen bu sistemde öğretmenlerin, devletin öngördüğü müfredata köle gibi bağlı ve onu harfiyen uygulayan birer zavallı olduklarını belirtirken, öğrenci-öğretmen ilişkisini ast-üst ilişkisine, okulu da kışlaya benzetir. Öğrencilerin kendilerini geliştirmeleri için tek bir yol vardır: kendi başlarının çaresine bakmak. Hemen her biri birer eğitim yuvası olan dönemin Viyana kafelerinde öğrenciler dünyanın her yerinden gelen gazete ve dergileri, ellerine geçirdikleri her kitabı okuyarak, birlikte tartışarak kendilerini geliştirirler. Öyle ki okulda öğretmenleri Schiller'in şiirlerini işlerken onlar, öğretmenlerin adlarını bile bilmediği Hoffmannsthal, Rilke, Nietzsche, Kierkegaard ve Strindberg'i okuyup tartışır.

Bir başka bölümde 19. yüzyıldaki cinsel yaşamı tüm olumsuzluklarıyla gözler önüne sererken cinselliğin tabu sayıldığı bu dönemde devlet ve sanat camiasının elbirliğiyle cinselliği bastırmaya, yok saymaya, görmezden gelmeye çalıştığını anlatır. O dönemde edebiyat sadece "estetik güzellik" anlamına geldiğinden

⁸ http://www.die-leselust.de/buchzweig_stefan_gestern.htm. (Erişim: 01.10. 2007)

“utandırıcı ama gerçek olanın değil, sadece duygu yüklü ve yüce olanın” tasviri mümkündür. Cinselliği ya da fahişeliği anlatmaya kalkan bir yazarın toplumun baskısından korktuğu için kahramanını “kamelyalı kadın”a dönüştürmek zorunda kaldığını belirten Zweig, Tolstoy ve Dostoyevski dışındaki yazarların cinselliği üstü kapalı anlattıklarını, buna rağmen aşırıya kaçtıklarını düşündüklerini söyleyerek dönemin ahlak anlayışının histeri boyutunu anlamamızı sağlar. Dönemin ‘soylu’ edebiyatında cinselliğin adının bile geçmediğini, *Madame Bovary* gibi bir romanın Fransız mahkemesi tarafından ahlaka aykırı bulunarak yasaklandığını, Zola’nın romanlarının pornografik sayıldığını öğreniriz. Dönemin ahlak anlayışı cinselliğin ancak gizli kapaklı yaşanmasına izin vermektedir. Öte yandan toplumun ve devletin bu konudaki ikiyüzlülüğüne, çifte standardına dikkat çeken Zweig, devletin fahişelik kurumunu içten içe desteklediğini, hatta vergilendirdiğini, toplumun ise genç erkeklere cinsellik konusunda göz yumduğunu, hatta tecrübe kazanmaları için onları gizli gizli yüreklendirdiğini, ancak cinselliğin yaşanabilmesi için gerekli olan öteki cinse bu özgürlüğü tanımadığını, genç kızların da aynı ihtiyacı duyabileceklerini görmezden geldiğini anlatır. Cinselliğin bu denli bastırılması sonucu fahişeliğin nasıl da inanılmaz boyutlarda yayıldığını şu sözleriyle ifade eder:

“Dünya Savaşı öncesine kadar Avrupa’da fahişeliğin ne denli yayıldığını günümüz kuşağı hayal bile edemez. Bugün büyük kentlerde fahişelere rastlamak, taşıt yolunda atlara rastlamak kadar ender iken, o günlerde yaya yolları fahişelerle öyle doluydu ki, onlardan kaçınmak onları bulmaktan daha zordu.”(s.104)

Tıpkı liselerde olduğu gibi doğru dürüst bir eğitimin verilmediği üniversitelerin anlatıldığı bölümde ise dönemin üniversitelilerinin ortaçağdan kalma yasaları ve üniversitelilere tanınan imtiyazlı konumlarını korumaya özen gösterdiklerini okuruz.

1910 yılından itibaren diğer kıtalara seyahatler yapan Zweig Hindistan, Amerika ve Kuzey Afrika'dan döndüğünde Avrupa'yı değişmiş, gelişmiş, güzelleşmiş bulur. Kırk yıl süren barış sayesinde ekonomi ve teknolojiye büyük ilerlemeler kaydedilmiş, tüm Avrupa'da yeni buluşlar ortaya çıkmış, yeni yeni şeyler keşfedilmiştir. Avrupa o kadar güçlenmiştir ki, güçlenen devletlerin yayılma hırsı da bu güce paralel gelişmiştir, tıpkı günümüzde olduğu gibi. Avrupa üzerine savaş bulutları düşmüştür. İşte tam bu noktada Avrupa'daki tüm aydınlar (Romain Rolland, Léon Bazalgette, Jules Romains, Georges Duhamel, Stefan Zweig, Charles Vildrac, Luc Durtain, René Arcos, J. R. Bloch, Franz Werfel, G.A. Borgese, Bertha von Suttner, Rus yazarlar ve daha birçokları) bir uzlaşma için ellerinden geleni yaparlar, ancak başarılı olamazlar. Zweig'in I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle ilgili söylediği şu sözler bugünküler dahil tüm savaşların çıkış nedenini en doğru şekilde tanımlamaktadır bence:

“Bugün Avrupa 1914 yılında neden savaşa girdi diye düşünülecek olursa, tek bir mantıklı neden, hatta bir gerekçe bile bulunamaz. Bir fikir ya da sınır çatışması nedeniyle çıkmamıştı savaş; bence bu, gücün aşırı yoğunluğundan başka bir şey değildi, kırk yıl boyunca barışın bir araya getirdiği ve şiddetle boşalmak isteyen o iç dinamizmin acıklı bir sonucuydu sadece. Her devlet birdenbire güçlü olduğu duygusuna kapılmış ve bir başka devletin de kendini güçlü gördüğünü unutuvermişti, her devlet daha fazlasını ve bunu da diğer devletten istiyordu. En kötüsü de, o en çok sevdiğimiz duygunun, ortak iyimserlik duygumuzun bizi kandırmasıydı.

*Çünkü her devlet son anda
diğerinin korkup geri çekileceğine
inanıyordu.” (s.230-231)*

Sonunda Freud'un 'istenmeyen medeniyet' sözüyle kastettiği şey, yani insanın içindeki hayvanı, karanlık, bilinçsiz, ilkel duygu ve dürtülerini bir anda su yüzüne çıkarma, insan olmanın tüm kural ve yasalarını çiğneyerek en ilkel kan içgüdülerini kudurmuşçasına yaşama isteği gerçekleşir ve 24 Haziran 1914 yılında Saraybosna'da atılan kurşunla Hümanizm geleneğinde yetişmiş, Aydınlanma'yı yaşamış Avrupa'yı onlarca yıl geriye götürecek olan I. Dünya Savaşı başlar.

Bu dönemde Zweig önce susmayı ve kabuğuna çekilmeyi tercih eder. Yıllardır hiçbir konuda fikir ayrılığına düşmediği arkadaş ve dostlarının birçoğunun savaşa evet demediği için kendisinden uzaklaştığını görür. Bütün gücünü kitleleri sağduyuya çağırarak için savaşmaya adar. Romain Rolland ile birlikte tüm ulusların fikir adamlarını savaşa karşı olmaya çağırır. Ancak bu deneme de başarısızlıkla sonuçlanır. Alman aydınlarından G. Hauptmann'ı, T. Mann'ı, Dehmel'i, Hoffmann'ı ve J. Wasserman'ı ikna edemez. Rolland da Zweig kadar başarısız olur.

Savaşın mantık ve haklılık duygusuyla bağdaşmadığını belirten Zweig, dönemin entelektüellerinin, şairlerinin, yazarlarının halkı galeyana getirmek için elbirliği ile kışkırtma yolunu seçtiklerine acıyla tanık olur. Bu insanlar nefret davuluna öyle güçlü vururlar ki, en sıradan, en kendi halinde vatandaşlar bile yüreği kin ve nefretle dolu olarak savaşı destekler. Bu kışkırtma ve propaganda öyle boyutlara ulaşır ki, düşman ülkelerini, birbirlerinin kültür mirasını karalamaya ve yok saymaya kadar götürür. Örneğin Alman tiyatrolarında Shakespeare'in oyunları yasaklanır, sosyetenin kadınları tek bir Fransızca sözcük kullanmamaya yemin ederler, Mozart ve Wagner'in eserleri Fransa ve İngiltere'deki konserlerde çalınmaz, Alman profesörler Dante'nin bir Germen olduğunu, Fransız profesörler ise Beethoven'ın bir Belçikalı olduğunu iddia ederler, tek bildiği yemek yapmak olan kendi halindeki aşçı bir kadın bile atlasta

yerini dahi bilmediği ‘Sancak’ sınır kasabası olmadan Avusturya’nın varlığını sürdüremeyeceğine inanır.

İşte Zweig’a göre asıl düşman, asıl suçlu cephede savaşanlar değil, sözleriyle savaşı kışkırtanlardır, başkalarını sefalet ve ölüme yollayan sahte kahramanlık zihniyetidir. Bu nedenle sürekli zafer sözü vererek insan kıyımını uzatan vicdansız kâhinlere, politikacıların ve ordunun ucuz iyimserliğine, savaşı körükleyenlere karşı, savaşı sorgulayan ve olabilecekleri uyararak kişiyi aşağılayanlara, temkinli olanı korkak ilan edenlere, insancıl olanları zayıflıkla suçlayanlara karşı savaşmaya karar verir ve savaş karşıtı görüşlerini, başkalarına açık açık söyleyemediği şeyleri, savaşa olan nefretini, zafere olan güvensizliğini dile getirdiği *Jeremias*⁹ (1917) adlı tiyatro eserini yazar. Böylece döneminde yaşananlara beyniyle, bedeniyle, ruhuyla hayır derken kendisine evet diyebilmiştir. Ayrıca Kutsal Kitap’taki bir konudan esinlenerek yazdığı bu eserle Zweig o güne kadar farkında olmadığı ancak “kanıyla, geleneğiyle bağlı olduğu” bir toplumun, Yahudi toplumunun yazgısına dokunur.

Savaşın üzerinden henüz iki buçuk yıl geçmeden derin bir çatlak tüm ulusu böler. Bir yanda cephede savaşan, savaşın tüm dehşetini, yoksulluğunu yaşayanlar, öte yanda ise hiçbir şeye aldırmadan normal yaşamlarına devam eden, hatta diğerlerinin sefaletinden çıkar sağlayanlar. Coşku yerini hüznü, cesaret yerini kuşku ve güvensizliğe bırakmıştır. Savaş bittikten sonra yenik, parçalanmış, enflasyon ve savaş borçlarının altında ezilen Avusturya’ya geri döner Zweig, nedenini de şöyle açıklar: “*Savaş sürerken işe yaramaz olarak gördüğüm varlığımın asıl yerinin yenilgi sonrası Avusturya olduğuna inanıyordum*” (324).

⁹Dönemin Avrupa’sının içinde bulunduğu durumun anlatıldığı eserde, Peygamber Jeremias Kudüs halkını, Babil Hükümdarı Nebukadnezar’a karşı savaşmamaları konusunda uyarır, ancak kimse ona inanmadığı gibi herkes onu hain ilan eder. Kendini beğenmişlik, savaş coşkusu ve savaş sonrası gelen felaketin neden olduğu acıların işlendiği parabol ile Zweig, savaş karşıtı tutumunu dile getirmekle birlikte eser pasifist bir eser değildir, tam tersine Zweig savaş coşkusunun hakim olduğu dönemde zayıf, korkak olarak aşağılanan kişilerin mağlubiyet anında yenilgiye katlanan hatta onun üstesinden gelebilen yegane kişiler olduğunu gösterir.

Zweig savaştan sonra ilk yurtdışı seyahatini İtalya'ya yapar. Burada faşist sözcüğünün ne anlama geldiğini, faşizmin nasıl kumanda edildiğini, gençlerin nasıl manipüle edildiğini görür. İkinci durağı Almanya'dır. Burada da nazizmin birdenbire ortaya çıkışına tanık olur. Ama her iki ülkedeki faşizm dalgasını başta Avrupa olmak üzere tüm diğer ülkeler ufak tefek çatışmalar olarak görmekte ve ciddiye almamaktadır. Nasyonal Sosyalistlerin saldırı birliklerinin etrafa saldıkları dehşet uzun bir süre devam eder. Nihayet 1923'te gamalı haçlar, saldırı birlikleri yok edilir. Tüm bunların arkasındaki adam olan Hitler'in adı da unutulup gider.

1924'ten 1933 yılına kadar olan dönemde Zweig dünya çapında ün kazanmış bir yazardır artık. Avrupa için sakin geçen bir dönemdir. Ancak I. Dünya Savaşı'nın olumsuz etkileri, savaş sonrası başlayan memnuniyetsizlik dalgası, enflasyon, işsizlik, siyasi krizler ve dış ülkelerin aymazlığı Almanya'da Hitler gibi bir liderin ortaya çıkmasına uygun zemin hazırlar. Hitler'in çok sonra büyük politikalarda kullandığı dâhiyane teknik, yani Alman sadakat sözü vererek özellikle yok etmek ve kökünü kazımak istedikleriyle ittifak kurma tekniği ilk meyvelerini verir. İktidara geldiği gün, dünya görüşü ve siyasi hedefi birbirinden tamamen farklı kesimlerin tümünde iktidarı coşkuyla karşılanır. Herkes Hitler'in kendisine verdiği sözleri yerine getireceğini düşünür. Örneğin Doorn, Bavyera, Wittelsbach ve Münih'teki kralcılar Hitler'in imparatora iktidar yolunu açacağını, Alman Nasyonalistleri Hitler'in ocaklarını yakacak odunu bulacağını, ağır sanayi Bolşevik korkusuyla yıllardır gizli gizli maddi destek sağlayarak iktidara getirdiği Hitler'le rahatlayabileceğini, iyice yoksullaşmış küçük burjuva sınıfı faiz köleliğinden Hitler sayesinde kurtulabileceğini, küçük esnaf sınıfı en tehlikeli rakipleri büyük dükkânları kapatacağını, sosyal demokratlar ezeli düşmanları komünistleri yok edeceğini sanarak Hitler'in iktidarına pek sevinir, hatta ordu bile asker gibi düşünen ve pasifizme küfreden bu adamdan hoşnuttur. Alman Yahudileri bile pek huzursuz değildir, çünkü bakan olmuş birinin antisemitik kışkırtıcılıktan vazgeçeceğini düşünürler.

Oysa Hitler iktidara geldikten birkaç ay sonra 10 Mayıs 1933'te Zweig'la birlikte, içlerinde Thomas Mann, Heinrich Mann,

Franz Werfel, Sigmund Freud, Albert Einstein gibi birçok ünlünün kitaplarını meydana, herkesin gözleri önünde teşhir tahtasına çivileyip yaktırır. Sonrasında devam eden insanlık dışı uygulamalara tanık olanlar, onu iktidara taşıyanlar dahil pek çok insan, onun uzun süre iktidarda kalamayacağını düşünür. Hatta Hitler'i küçümseyen ve onu kendi amaçları için kullanabileceğini sananlar Rayhstag'ın yakılmasından, parlamentonun dağıtılmasından ve tüm hukukun yerle bir edilmesinden sonra dehşete kapılmakla birlikte bütün bunları bir öfkenin patlaması olarak görür ve kısa bir süre sonra geçeceğini sanır. Oysa Hitler, insanları kandırma konusunda tıpkı bugünkü siyasetçilerin, devlet başkanlarının yaptığı gibi inanılmaz bir teknik uygular: tüm dünyayı yaptıklarına yavaş yavaş alıştırmak, asıl hedefinin ne kadar radikal, ne kadar acımasız, ne kadar büyük değişikliğe yol açacağı sezdirmeden yavaş yavaş ilerlemek. Bir hamle yapıp ara vermek ve insanların tepkisini ölçmek, bu hamlenin fazla gelip gelmediği görmek için beklemek ve gittikçe dozu arttırmak. Avrupa ülkeleri Hitler'in tüm insanlık dışı yaptırımlarına kendilerine dokunulmadığı için sessiz kalır. Oysa Hitler'in hedefi sadece Almanya'nın değil, tüm dünyanın efendisi olmaktır. Avrupa bunu fark ettiğinde iş işten geçmiştir.

Kendini dünyaya “tesadüfen Yahudi”¹⁰ olarak gelmiş biri olarak niteleyen, Stefan Zweig için “Yahudi olmak, yaşamının büyük bölümünde hiç ön plana çıkmamıştır. Avusturyalı kimliği ise idari bir formaliteden öteye gitmemiştir.”¹¹ Ta ki Avusturya pasaportu iptal edilip İngiliz makamlarından pasaport yerine geçen beyaz bir kâğıt, vatansızlara verilen bir pasaport rica etmek zorunda kalıncaya kadar. Zweig daha düne kadar, dünyanın her köşesinden gelen gelirini harcadığı, vergisini ödediği, yabancı bir konuk, bir beyefendi olduğu İngiltere’de bir anda bir göçmen, bir ‘sığınmacı’ durumuna düşer ve yıllar önce sürgündeki bir Rus’un söylediği şu sözleri hatırlar: “*Eskiden insan denen varlık beden ve ruhtan oluşuyordu. Bugün ise bir de pasaportunun olması gerekiyor, aksi halde insandan sayılmıyor.*” (s.465)

¹⁰http://de.wikipedia.org/wiki/Stefan_Zweig (Erişim: 01.10. 2007)

¹¹ Donald A. Prater. Alıntılanan <http://www.judentum-projekt.de/persoenlichkeiten/liter/stefanzweig/index.html> (Erişim: 01.10. 2007)

1933 yılında iktidara gelen Nasyonal Sosyalistlerin Avusturya'yı da ele geçireceklerini anlayan Zweig 1934'te İngiltere'ye göç eder. Burada kaldığı yıllarda kendisiyle aynı yazgıyı paylaşanların durumunu şöyle özetler: “*Özgür bir insan olarak doğmamıza rağmen özne değil birer nesneydik ve artık hiçbir şey hakkımız değil, sadece resmi makamların bize verdiği bir lütuftu.*” (s.467). 1936'da tüm kitapları Almanya'da yasaklanan ve II. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle İngiliz vatandaşlığına geçen Zweig Londra'dan ayrılıp önce New York'a, sonra sırasıyla Arjantin'e, Paraguay'a, sonunda da Brezilya'ya gider. Ancak vatansız biri olarak sürgünde yaşamının ne kadar zor olduğunu eserinde şu sözleriyle anlatır:

“Sürgünün her biçimi kaçınılmaz olarak insanın dengesini alt üst ediyor. İnsan kendi topraklarının üzerinde değilse, normal davranışından uzaklaşıyor, güvenini kaybediyor, kendinden kuşku duymaya başlıyor. Yabancı belgelerle ya da pasaportlarla yaşamaya başladığım günden beri kendi benliğimle tam bir uyum içinde olmadığımı itiraf etmekten çekinmiyorum. Asıl ve kendi Ben'imde doğal olan bazı şeyler sonsuza dek yok oldu. Doğamda var olandan daha çekingen oldum ve – bir zamanlar kozmopolit kişiliğe sahip olan ben – yabancı bir ülkenin havasını her soluyuşumda sürekli minnettar olmam gerektiği duygusundan kurtulamıyorum.(...) Hayır, elli sekiz yaşında bir insan olarak pasaportumun elimden alındığı gün, insanın yurtsuz kaldığında etrafı çevrili bir vatandan çok

*daha fazla şeyini kaybettiğini
anladım.” (s.467-468)*

İçinde bulunduğu durumu Grillparzer’in “*yaşarken ölüsünün ardından giden biri*” sözleriyle ifade eden, otuz yıl boyunca büyük emekler vererek kurduğu yaşamı Hitler’in tek bir yumruğuyla yok olan, sahip olduğu her şeyi kaybeden, ait olduğu ırkı ve düşünce tarzı nedeniyle ülkesi Avusturya’nın ve Almanya’nın dışına itilen, yerleşmek için gittiği İngiltere’de bir Avusturyalı olarak hiçbir zaman ait olmadığı bir toplumun üyesi sayıldığı için ‘düşman’ bir yabancı gibi görülen, 58 yaşında her şeye sil baştan başlamak zorunda kalan Zweig elinde kalan son şeyle, sözcüklerin diliyle yabancı diyarlarda eserlerini yazmaya devam eder. Çünkü o çok önceden yıllar sonra kendisine lazım olacağını aklına bile getirmediği bir sanatı çok iyi öğrenmiştir. Bu, bir zamanlar gurur duyduğu, sevdiği her şeye veda etme sanatıdır. “*Düşünsel ölümün yumuşak bir biçimi*” olarak nitelendirdiği bu sürgün yıllarında Zweig ‘*Dünyanın Dünyası*’nı yazar. 20. yüzyılın başından II. Dünya Savaşı’nın patlak vermesine kadar olan dönemi anlatırken dünyanın dikkatini savaşın vahşetine çekmek ve gelecekte insanların barış içinde yaşamalarını sağlamak için katkıda bulunmak ister.

Oysa II. Dünya Savaşı’ndan sonra dünyamızda ne kadar çok savaş oldu. Her defasında bir avuç insan bir araya gelerek savaşın nerede, ne zaman, nasıl olacağına karar verdi, çoğunluğun katılmadığı, istemediği savaşa. Günümüzde hâlâ tıpkı yüzyıl başında olduğu gibi güçlü devletler, küçük devletlere ya da kendileri için bir tehdit oluşturacağını düşündükleri devletlere “demokrasi getireceğiz” gerekçesiyle savaş açıyor, yüz binlerce, milyonlarca insanın yaşamasına ya da ölmesine masa başında kahvelerini yudumlarırken karar veriyor, adına da DEMOKRASİ diyorlar.

Yeniliklerin, buluşların sindirilmeden yutulduğu, teknolojinin insanları insan yapan değerlerinden uzaklaştırdığı, kültürün yozlaştığı, sosyal yaşamın alt üst olduğu, insan hayatının hiçe sayıldığı, ırklar, diller, dinler arasındaki uçurumun gittikçe derinleştiği, dünya kardeşliği ve dünya barışının sadece

sözcüklerde yaşadığı günümüzde kültürel yaşamın, sanatın insana neler kattığını, barış, huzur ve güvenlik içinde yaşamının ne kadar güzel olduğunu bizlere hatırlatan *Düniün Dünyası* bugünü daha iyi değerlendirmemizi, gözlerimizi açmamızı sağlayabilecek çok güzel ve mutlaka okunması gereken bir eser. Günümüzü daha iyi değerlendirebilmek için geçmişle yüzleşmek gerekir, *Düniün Dünyası*'nı okumak gerekir.

Bir asır önce yaşanan olayların yer aldığı *Düniün Dünyası*'nda anlatılanlar bugünün dünyasında yaşananlardan pek farklı değil. Tıpkı Zweig'in kuşağı gibi bizler de günümüzde tüm dünyada yaşananlara dehşetle bakarken umudumuzu kaybetmek istemiyoruz. Dileğimiz 'Yarının Dünyası'nın daha güzel, daha barışçı olması...

KAYNAKLAR

MAGRIS, Claudio: Der habsburgische Mythos in der österreichischen Literatur. Paul Zsolnay Verlag, Wien 2000.

MÜLLER, , Hartmut: *Stefan Zweig*. Türkçeye Çeviren: Mahmure Kahraman. Kavram Yayınları. İstanbul. 2000.

PRATER, A. Donald: <http://www.judentum-projekt.de/persoentlichkeiten/liter/stefanzweig/index.html>

ZWEIG, Stefan: *Die Welt von Gestern. Erinnerungen eines Europäers*. Fischer Taschenbuch Verlag. 1992.

http://www.die-leselust.de/buchzweig_stefan_gestern.htm. (Erişim 01.10.2007)

<http://buch.germanblogs.de/archive/2006/10/19/8s175s7wmfba.htm> (Erişim 01.10.2007)

http://www.literaturkritik.de/public/rezension.php?rez_id=10094&ausgabe=200611 (Erişim 01.10.2007)

http://de.wikipedia.org/wiki/Stefan_Zweig (Erişim 01.10.2007)